2 (18), 2008

ՏԴ 82.09 *Գրականություն*

ՁԱՅՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ս. Լ. Գրիգորյան

Մինչեւ «Մարութա սարի ամպերը» ժողովածուն Մ.Գալշոյանը պատմվածքների մի շարք է գրել Կոմիտասի կյանքից եւ «Ծիրանի ծառ» խորագրով ի մի բերել «Ծաղկած քարեր» գրքում: Դրանք առանձին դրվագներ են Կոմիտասի որբանոցային, ճեմարանային ստեղծագործական կյանքից: Պատմվածքները շաղախված են առանձին երգերի մոտիվներով:

Մուշեղ գալշոյանի պատմվածքները կյանքի պատառիկներ են՝ իրական չոշափելի: Նա ճիգ չի թափում՝ բարդ հանգույցների դիմելու, բազմաբանակ կերպարներ գծելու, փոքրիկ պատկերների միջոցով տալիս է կյանքի գծանկարը: Մի երկու դիպուկ շտրիխ, հոգեբանական պահ, ճիշտ գտնված առանձին մանրամասներ սրանք են Գալշոյանի կարճ պատմվածքների հիմքը:

Գրողը կարծես էտյուդներ է վրձնում: Խուսափելով կառուցվածքային խճճվածությունից, նա ստեղծում է տվյալ պահի կամ երևույթի անմիջական տպավորությունը և նկատել որ Գալշոյանը հիմնականում ձգտում է առաջին պլանի վրա պատկերել կերպարի բնավորության մի ընդգրկված երանգ:

«Երգը ժողովրդի պատմությունն է»,- Կոմիտասի խոսքն է «Դարոսի» պատմվածքում: Երգը որպես ժողովրդի պատմություն և Կոմիտասի կյանքը որպես ժողովրդի պատմություն և Կոմիտասի կյանքը որպես պատմության խորհրդանիշ. ահա այս խտացումն է պատմվածաշարի ենթիմաստը՝ խիստ բնութագրական Գալշոյանի ստեղծագործական հակումներին: Կոմիտասի կերպարն այս սկզբունքով պատկերել է նաև Պարույր Սևակը «Անլռելի զանգակատունը» պոեմում, Ռաֆայել Արամյանը՝ կոմիտասյան շարքի պատմվածքներում:

Աշխարհով մեկ սփռված ցեղջուկ հայերի հոգում մեռնող երգը փրկելն ու ժողովրդին վերադարձնելը կոմիտասյան հանճարի, նրա կենսակերպի արտահայտությունն էր, ամեն պահի մաքառեց ժողովրդի ինքնուրույնությունը երգով փաստելու համար: Գալշոյանն անտարբեր չէր Կոմիտասի հանդեպ հենց այն պատճառով, որ այս անհատն ամենալավն էր լավն խտացնում իր մեջ ժողովրդի ճակատագիրը: Պատմվածաշարը հետաքրքիր է մեկ այլ առումով, այն հնարավորություն է տալիս երգահանի կենսագրական փաստերի վերլուծությունը առնչել ժողովրդի պատմությանը՝ իրեն հատուկ սեթափ ու բնախույզ հայացքով: Գալշոյանի համար անընդունելի է կեղծ, հիացական վերաբերմունքն անցյալի շատ երևույթների հանդեպ: Փաստերի համադրման ճանապարհով գրողը բացահայտում է բնորոշն ու տիպականը, ինչը հատուկ է ժողովրդի պատմության տրամաբանությանը:

Շարքն ընդհանրապես հետաքրքիր է իր կառուցվածքով: Յուրաքանչյուր պատմվածք թեմայի զարգացման մի օղակ է: Կոմիտասի կենսագրության պատմությունը տրվում է հայ ժողովրդի ճակատագրի հետ սերտ կապի մեջ,նրանից անբաժան: Կոմիտասը գալիս է Էջմիածին, որբերի հետ ոտք դնում Արեւելյան Հայաստանի հողի վրա («Օրն ավետյաց»): Պատմվածքում, որտեղ հեղինակն անդրադառնում է Հայոց մեծ եղեռնի պատճառած հետեւանքներին, ներկայացվում է որբերի մի խումբ, որոնք հավաքվել են սբ. Թեոդոս եկեղեցու բակում եւ Գեւորգ վարդապետ Դերձակյանը նրանց է մոտենում եւ հաղորդում, որ Էջմիածնի վեհափառը որոշել է այդ որբուկներից լավ ձայն ունեցողին տանելու է Էջմիածին: «Քսան որբ հավաքվեցին սբ. Թեոդոս եկեղեցու բակում: Ամառավերջի երեկո էր,գաղթի սալահատակից, վանքի քարերից ծլլում էր գոլը,ելնում էր ալիք-ալիք ու որբերին բերում հաճելի ըղարմություն: Ամառ էր,բայց նրանց չամրացած ոսկորներում ցուրտ կար, և տաքությունը դուր էր գալիս: Գևորգ վարդապետ

Դեմրճակյանի հայացքը սահեց, ծանրացավ, ու մեկիկ-մեկիկ ճպճպացին մանչերի կոպերը: Բայց վեհափառը պահանջել է միայն մեկը՝ քեզ հետ Էջմիածին կբերես մի ուրբ, կընտրես ամենաձայնեղին:

Վարդապետի հայացքը կանգնեց Սողոմոնի դեմքին: Ու մանչի լայն բացած խոշոր աչքերում թրթռաց հայացքը»:

Այնուհետև սկսվում են հայ երգի ու հոգու կորած մասունքների որոնումները: «Դարոսի» պատմվածքում արդեն Սողոմոնը Սողոմոն չէր:Երեսունմեկ տարեկան կուսակրոն վարդապետ էր, Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանի դասատու: Պատմվածքի սյուժեն զարգանում է Կոմիտասի խոհերի ու հիշողությունների նկարագրման եղանակով:

«Մոսկվայում ռուս ուսանողները բողոքի ցույց արեցին: Սուլթանի բանակը գնաց Կարինի վրա: Լեհ ուսանողները ցույց արեցին, բանակը գնաց Բասենի վրա: Կալկաթայում միտինգ եղավ, սուլթանի բանակն անցավ Բաղեշ: Բոստոնում «Հայոց միացյալ բարեկամների» ժողովում գրականագետ Ջուլիա Հաուուը պահանջեց իր բողոքը տպագրել թերթում, ասկյարներն անցան Մարաշ: Բիրմինգամում օտարազգիները ծափահարեցին պրոֆեսոր Թումանյանին՝ Հայաստանի անցյալի մասին կարդացած դասախոսության համար, Ռեզմի փաշան գնաց Զեյթունի վրա: Եվրոպական թերթերը գրեցին, և «Մշակը» արտատպեց. «Հայերը պաշտպանվում են հերոսաբար», Ալի բեյը Ադանայից դուրս ելավ, քշեց Զեյթունի վրա: Ֆրանսուհի գրող Սևերինը հուսահատորեն ճչաց. «Բայից ես զարմանում եմ լռության դեմ, եսասիրությունից բխած այս եղեռական Ապատիայի դեմ».- և ...[1]

Կոմիտասը կործանվող հայրենիքի բոլոր շեներն է մտնում և նշխար-նշխար հավաքում հայկական ժողովրդական երգերը: Պատմվածքում հառնում է իր ժողովրդի համար տառապող մեծ երգչի ու երգահանի կերպարը: Հայ երգի Մաշտոցը շտապում է կորստյան վիհից փրկել հայկական ժողովրդական երգերը:

«Աղբրանց արուն մեջ բարերուն» պատմվածքում նկարագրում է,թե ինչպես Կոմիտասը երգչախումբ է ստեղծել հայ մանուկներից և հայ երգը հնչեցրել աշխարհի մեծ քաղաքների բեմերում: Արևմտյան Հայաստանից հավաքած ժողովրդական երգի նշխարներն Կոմիտասն է ցույց է դնում ողջ աշխարհին:

Կոմիտասի մարդկային բարձր բարոյականության մասին է պատմում «Սպասում» պատմվածքը: Կոմիտասը գտնում է մի դրամապանակ՝ մեջը 10 ֆրանկ: Հիմա Կոմիտասը խորհում է. «Տխուր բան է օրվա ապրուստ չունենալը: Դա մարդու ծնունդի դեմ, բնության դեմ բան էր: Ամեն մարդ հանապազօրյա հաց պետք է ունենա օդ շնչելու բնական իրավունքով, հագուստ ու կացարան պետք է ունենա իր մորթու գոյության բնական իրավունքով: Եվ հաց ու թացի հագուստ-կապուստի համար չէ որ մարդիկ աշխարհ են գալիս: Դրանք վերուստ տրվում են նրանց ծննդի հետ, տրվում օդ ու մորթու պես: Իսկ եթե չկա, եթե չունի, մեծ ոճրագործություն է կատարվել»:[3]

«Ու եկավ նա, -շարունակում է Գալշոյանը, - դեռատի կին էր՝այր մարդու բաճկոնով, այր մարդու ոտնամաններով, ճոթերը բզիկ գլխաշորով: (Անակնկալ էր՝չգիտես ինչու, մտքով չէր անցել, որ դրամապանակի տերը կարող էր կին լինել»:)

Դեռատի կնոջ աչքերում բողոք կար, և հույսը լացի պես կախվել էր ու դողում էր: Նա քայլում էր տրտում ու անվստահ և ոտքերը հայացքի հետքով կամուկաց շարժվում էին.հայացքի հետ դողում, աչքալթարլթումի հետ կանգնում՝ ճլպտորում մի թիզ գետնին,մտածում աջ ու ձախ թեքվելու, ետ դառնալու մասին:Կնոջ թափառիկ հայացքը հանդիպեց Կոմիտասին, հետո կծկվեց, կուչ եկավ, դարձավ գողտուկ հայացք: Կոմիտասը դրամապանակը տալիս է կնոջը ու հեռանում:

Հաջորդ պատմվածքը կոչվում է «Զայնիկդ ի հոգիս»: Այստեղ նկարագրվում է, որ շոգենավով Պոլիս էր գնում Կոմիտասը: Օրը գարնան օր էր, եւ շատ էր ջրերի աղմուկը: Ապա նկարագրում է, թէ ինչպես Կոմիտասը լսում է արաղաղի ձայն, եւ նա հիշում է իր արաղաղին: Ամբողջ երեւակայությամբ տեղափոխվում է իր անցյալը, հիշում իր արաղաղին: Եվ այստեղ ներկայացվում են Կոմիտասի ամբողջ տառապանքները: «Զայնիկդ ի հոգիս»,- Կոմիտասը մտքում արաղաղը կրծքին սեղմեց... Մեկել անգամ այս արաղաղին պետք է ձեռք տամ, ձեռքս

անպատճառ պիտի դիպցնեմ: Կոմիտասը ակն ածեց խոսողին, ծանր քայլերով մոտ գնաց, մորմոք նայեց պալատական մի աքաղաղով այդպես ոգևորված իր հայրենակիցներին և ասաց.

-Ափսոս, որ ձեր հոգվո ականջները տակավին օտարոտի կանչերով ձեզ կոգևորեն:

Շարքը վերջանում է Կոմիտասի երգչախմբի ստեղծման դրվագով («Ձայն ամենայն հայոց...»), որը խորհրդանշական իմաստ ունի:

Կոմիտասը *թափառել էր հայոց աշխարհում*, լսել ժողովրդի սրտի ու հոգու ձայնը և որոշել էր «Ձայն ամենայն ազգի պիտի հնչեցնել խմբովին...: Եվ հիմա հասել էր Պոլիս, մտել ազգային կենդրոնական վարժարան՝ խմբելու ձայն ամենայն հայոց»: Կոմիտասը շեղ նայում էր ուսանողներին, գռուցում անբառ: Նա վճռական ասաց.

-Հարկավ, երգչախումբ կազմելու դեմ չեք: Եվ ձեզ շատ չեմ նեղացնի: Ամեն մեկդ մեկ անգամ «ֆա~» պետք է ասեք: Այ էսպես...[3]

Աշխարհայացքային առումով այս պատմվածքները հոգեհարազատ են Գալշոյանի ստեղծագործությանը: Հմտորեն օգտագործելով մեծ երգահանի կյանքին ու գործունեությանը վերաբերող փաստերը՝ Գալշոյանը ստեղծել է կենդանի, ժողովրդի հոգսերով ապրող, հույսվածքով կենսուրախ բնավորություն, ինչն իրականում բնորոշ է եղել մեծ արվեստագետին:

Գալշոյանը դուրս չի գալիս փաստերի ոլորտից: Նա նախընտրում է «դեպքը» և դրա շրջանակում էլ կառուցում սանելիքը: Իհարկե, պատմվածաշարը կարող էր ընդհարձակվել: Պատումները միմյանց հետ ներքին սյուժետային կապ չունեն, բայց ընդհանուր են տրամադրությամբ և գծում են ժողովրդական երգի մեծ սիրահարի կերպարը: Պատմվածքները կառուցված են գերազանցապես հերոսի ներքին խոսքի հյուսվածքով: Գալշոյանը նման դեպքերում ցանում է իրեն, իսկ երբ փորձում է սյուժե ստեղծել երևում են սպիտակ կարերը:

Գրողն *ավելի ծանրացել է երգահանի մարդկային որակների վրա և դրանց շուրջ էլ փորձել է* բացահայտել Կոմիտասի կերպարի առանձին կողմերը: Հետաքրքիր է, որ Գալշոյանը չի գնացել հերոսի սրբացման ճանապարհով, թեև դրա հիմքերն ուներ. մեր բազմադարյան մշակույթի պատմության մեջ Կոմիտասն այն բացառիկ դեմքերից է, որի անվան կողքին հնչել է «Աստվածային» մակդիրը: Իհարկե, նման բնորոշումը կապված է եղել միայն նրա արվեստի բյուրեղային մաքրության հետ: Այն մեծ չափով պայմանավորված էր Կոմիտասի մարդկային էությամբ՝ արարելու բացառիկ հատկություն, ազնվություն, բարություն և այլն: Բնավորության առանձին կողմերը բացահայտելու առումով գալշոյանի պատմվածքները հաջողված են:

Резюме

В данной статье автор разбирает цикл рассказов талантливого прозаика М.Галшояна о жизни и деятельности великого композитора Комитаса. Эти рассказы оставляют впечатление художественных этюдов. М.Галшояну удалось создать образ Комитаса, воплощающий в себе и душевное богатство, и ту боль, которую пришлось вынести народу во время геноцида в Османской Империи 1915 года, жертвой которого стал и сам знаменитый композитор.

Ծանոթագրություններ

1. Մուշեղ Գալշոյան, Ծիրանի ծառ, Երևան, 1989, էջ26:
2. Նույն տեղում, էջ 62:
2 Նույն տեղում, էջ79:

ԱրՊՀ, գրականության և լրագրության ամբիոն